

Nadleśnictwo Kozenice

Vademecum

miejsc pamięci i obiektów kulturowych
na terenie Nadleśnictwa Kozenice

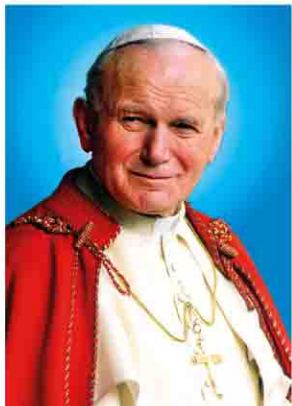

Vademecum

**miejsc pamięci i obiektów kulturowych
na terenie Nadleśnictwa Kozienice**

2018

„Lasy polskie kryją jeszcze wiele tajemnic.
Chrońmy je od zapomnienia...”

„Leśnicy mają chronić od zapomnienia mogiły leśne,
a lasy polskie są największym cmentarzem świata”

Jan Paweł II

Wstęp

W 2018 roku obchodzimy 100-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę. Rocznicą ta stała się dla miejscowych leśników inspiracją do przygotowania publikacji stanowiącej przewodnik i kompendium wiedzy o miejscach pamięci oraz innych obiektach o znaczeniu kulturowym i historycznym zlokalizowanych w lasach Nadleśnictwa Kozienice. Z uwagi na obserwowane, rosnące zainteresowanie turystów i lokalnej społeczności historią regionu postanowiliśmy udostępnić niniejsze opracowanie, które będzie pomocne w odnalezieniu w terenie poszczególnych, opisanych miejsc.

Miejscem pamięci narodowej w rozumieniu ustawy jest: grób lub cmentarz wojenny, nieruchomość lub obiekt budowlany albo jego pozostałości, upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności pomnik, krzyż przydrożny, kapliczka, kopiec, inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności tablica pamiątkowa.

Jak należy definiować te miejsca i czym one są, jest kwestią bardzo istotną z uwagi na ich rolę w społeczeństwie. To wyraz pamięci narodu o swej przeszłości, o ważnych zdarzeniach historycznych, które eksponują określone idee i wartości. Pozostawia je po sobie każda epoka i wojna.

Puszcza Kozienicka to obszar, który w trakcie swojej kilkusetletniej historii był miejscem wielu tragicznych i historycznych wydarzeń związanych z walką o wolność i niepodległość ojczyzny. W historii Puszczy Kozienickiej nie brak żadnego ze znaczących momentów dziejowych Polski: w średniowieczu napady tatarskie, królewskie polowania Jagiellonów, rozkwit Złotego Wieku opiewany przez Jana z Czarnolasu, zniszczenia potopu szwedzkiego i zwycięskie pochody Stefana Czarnieckiego. Głośnym echem odbiło się tutaj każde z powstań narodowych. W czasie I wojny światowej w Puszczy walczyła I Brygada Legionów, a podczas zawieruchy wrześnieowej Armia Prusy. W latach okupacji hitlerowskiej lasy te były schronieniem licznych oddziałów partyzanckich.

Część zdarzeń składających się na bardzo długą opowieść o życiu narodowym rozegrała się właśnie w Puszczy Kozienickiej. Te starsze mają miejsce w legendach i opowiadaniach, te nowsze pozostawiły ślady, które napotyamy, wędrując puszczańskimi ścieżkami.

Są jeszcze zdarzenia, których przybliżone miejsce potrafimy wskazać, lecz materialne ślady kryją zazdrośnie leśne ostępy. Świadomość tych zdarzeń i rosnąca potrzeba ich dokumentowania zwiększa wartości poznawcze Puszczy.

Niniejsze opracowanie dotyczy części Puszczy Kozienickiej położonej na terenie Nadleśnictwa Kozienice. Opisy poszczególnych miejsc historycznych pochodzą w większości z dostępnych opracowań historycznych, lecz zawierają także sukcesywnie gromadzone przez nadleśnictwo informacje pochodzące z podań i legend okolicznych mieszkańców.

Jestem przekonany, że publikacja ta będzie dla Czytelnika inspiracją do historycznych podróży leśnym szlakiem i lekcją patriotyzmu.

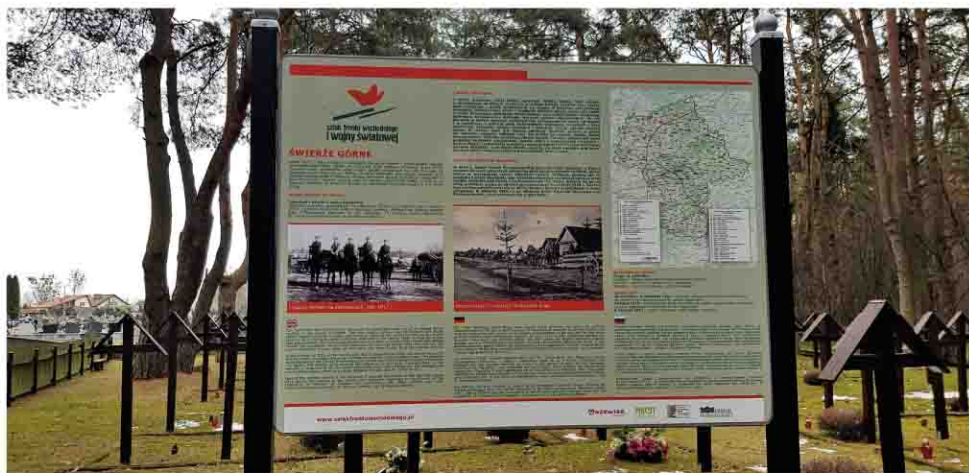
Nadleśniczy
Nadleśnictwa Kozienice
Tomasz Sot

1.1 Świerże Górne, oddz. 89 ox

GPS: 51°39'18,9"N 21°28'39,0"E

Cmentarz z okresu I wojny światowej, gdzie pochowano żołnierzy armii rosyjskiej, niemieckiej i austro-węgierskiej poległych głównie przy forsowaniu Wisły w końcu lipca 1915 roku. Wśród poległych znajdują się artylerzyści forteczni z Poznania. Cmentarz wpisany do rejestru zabytków Decyzją Nr 274/A z dnia 06.09.1984 r.

1.2

Chinów, w pobliżu oddz. 142 – poza terenem leśnym

GPS: 51°36'13.8"N 21°28'19.6"E

Cmentarz grzebalny wyznania ewangelicko-augsburskiego (1840-1944) – wpisany do rejestru zabytków Decyzją Nr 465/A z dnia 05.11.1991 r.

1.3

W pobliżu Nowej Wsi, oddz. 18h

GPS: 51°38'02.1"N 21°28'15.1"E

Miejsce ciężkich walk 4. Pułku Ułanów Zaniemeńskich z okresu II RP we wrześniu 1939 r. o obronę przeprawy mostowej pod Nową Wsią i Kępą Bielańską. (Obecnie trwają prace związane z wykonaniem w tym miejscu obelisku).

2.1 Adamów, gajówka Mostki, oddz. 6 n

GPS: 51°38'01.2"N 21°22'04.7"E

Na froncie budynku widnieje tabliczka pamiątkowa:

Miejsce upamiętnione krwią partyzantów Gwardii Ludowej im. Kononowicza poległych 17 marca 1943 r. w walce z faszystowskim najeźdźcą o wyzwolenie Narodowe i społeczne. Na wieczną część i chwałę społeczeństwo ziemi kozienickiej w XX-lecie PRL.

Ukrywający się w leśniczówce partyzanci zostali otoczeni przez Niemców – w czasie obrony zginęło 2 partyzantów i 4 osoby cywilne (w tym: leśniczy Stanisław Nędzy).

2.2 Sewerynow, oddz. 97 a

GPS: 51°36'21.5"N 21°24'54.6"E

Bezimienna mogiła żołnierza polskiego z 1939 roku – wg podań miejscowej ludności był to pilot, który zginął w czasie kampanii wrześniowej.

GPS: 51°38'17.7"N 21°23'55.2"E

Mogiła pierwotnego miejsca pochówku ułanów z oddziału WP majora Henryka Dobrzańskiego, którzy polegli w potyczce z oddziałami Wehrmachtu w dniu 1.X.1939 r. W tamtym czasie oddział Henryka Dobrzańskiego – „Hubala”, który wślawił się działalnością partyzancką, działał jeszcze jako regularny oddział Wojska Polskiego. Polegli to: Kazimierz Stromski i Henryk Piekarski. Po zakończeniu wojny ich szczątki zostały złożone na cmentarzu parafialnym w Ryczywole. Ostatnim akordem walk w roku 1939 była przeprawa na zachodni brzeg Wisły oddziału majora Henryka Dobrzańskiego „Hubala”, który powiadomiony został, że w rejonie jego przeprawy, w pobliżu Kępy, utknął niemiecki oddział samochodów łączności. Oddział „Hubala” podjął walkę. Była to ostatnia w kampanii wrześniowej 1939 r. szarża ułanów polskich.

3.1 Maciejowice, oddz. 129 a

GPS: 51°36'03.3"N 21°25'24.8"E

Kurhan żołnierzy poległych w czasie I wojny światowej, gdzie również pochowano żołnierzy Wehrmachtu poległych w czasie II wojny światowej (ich szczątki zostały ekshumowane w latach 90. ubiegłego stulecia).

**(szczegółowy opis w dalszej części niniejszego opracowania)*

3.2 Maciejowice, oddz. 127 b

GPS: 51°36'11.1"N 21°26'08.1"E

Kamień z tablicą pamiątkową przy mogile żołnierzy 31. Pułku Strzelców Kaniowskich i innych jednostek Wojska Polskiego poległych we wrześniu 1939 r. Tablicę odsłonięto w 2011 r.

**(szczegółowy opis w dalszej części niniejszego opracowania)*

3.3 Stanisławice, oddz. 173 h

GPS: 51°34'15.5"N 21°27'25.7"E

Cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej 1914-15. Pochowano tu żołnierzy armii austro-węgierskiej. Prawdopodobnie na cmentarzu tym pochowano również żołnierzy polskich i niemieckich poległych w czasie II wojny światowej.

3.4 Łuczynów, oddz. 184 n

GPS: 51°35'39.5"N 21°29'48.3"E

Mogiła żołnierza Wacława Brzózki lat 21, który zginął z rąk okupanta 8.X.1939 r.

3.5 Stary Chinów, oddz. 155 g

GPS: 51°36'11.9"N 21°27'50.8"E

Miejsce po cmentarzu – z przekazów miejscowej ludności cmentarz powstał w okresie I wojny światowej, a następnie w okresie II wojny światowej pochowano żołnierzy Wehrmachtu, poległych w 1945 r. (ich szczątki zostały ekshumowane w latach 90. ubiegłego stulecia).

**(szczegółowy opis w dalszej części niniejszego opracowania)*

4.1 Augustów, oddz. 84 k

GPS: 51°32'03.3"N 21°28'01.2"E

Cmentarz wojenny. Augustów I.

Dwa groby masowe w postaci kurhanów i 3 rzędy grobów pojedynczych. Wg różnych źródeł na cmentarzu spoczywa od ok. 400 do 796 żołnierzy z armii niemieckiej, austro-węgierskiej i rosyjskiej, poległych w II połowie października 1914 r.

4.2 Augustów, oddz. 86 g

GPS: 51°32'26.8"N 21°27'18.9"E

Nieznana mogiła z okresu I wojny światowej (wg niepotwierdzonych informacji byli to żołnierze armii rosyjskiej).

4.3 Augustów, oddz. 86 i (2 oddzielne mogiły)

GPS: 51°32'28.9"N 21°27'12.5"E

GPS: 51°32'29.8"N 21°27'09.8"E

Nieznane mogiły z okresu I wojny światowej (wg niepotwierdzonych informacji byli to żołnierze armii rosyjskiej i austriackiej).

4.4 Augustów, oddz. 84 ix

GPS: 51°31'56.86"N 21°27'40.23"E

Bezimienna mogiła z okresu I wojny światowej – 3 żołnierzy austriackich.
(Zdjęcie przedstawia wojskowy nieśmiertelnik z okresu I wojny światowej).

4.5 Augustów, oddz. 114 a (rezerwat Zagożdżon)

GPS: 51°32'07.7"N 21°25'58.4"E

Bezimienna mogiła
5 niemieckich żołnierzy
z 1944 r. z oddziału
„Hermann Göring”.
Żołnierze ci zginęli
w potyczce z oddziałami
radzieckimi w trakcie
wycofywania się spod
przyczółka warecko-
magnuszewskiego.
Większość poległych
żołnierzy ekshumowano
na cmentarz
zbiorowy w Polesiu.

**(szczegółowy opis
w dalszej części
niniejszego opracowania)*

4.6**Augustów, oddz. 106 i****GPS: 51°32'10.4"N 21°26'02.1"E**

(Drzewostan po przeciwnej stronie rezerwatu Zagożdżon, przy Gościńcu Królewskim, na wprost wyżej opisanej mogiły w oddz. 114 a).

Miejsce starć zbrojnych z okresu II wojny światowej. Teren po byłej osadzie leśnej, spalonej przez Niemców, obecnie porośnięty drzewostanem. W czasie wojny w osadzie tej zamieszkiwał gajowy Drózdź, który został aresztowany przez Niemców i rozstrzelany w Kozienicach przy zespole pałacowym za udostępnianie broni i współpracę z partyzantami.

4.7**Augustów, oddz. 116 I****GPS: 51°32'09.3"N 21°25'12.6"E**

Tablica upamiętniająca katastrofę i śmierć pilota płk. Kazimierza Cisińskiego z 1987 r.

5.1 Stanisławice, oddz. 1 c

GPS: 51°33'55.6"N 21°31'41.1"E

Cmentarz choleryczny ok. 1796 r., następnie w miejscu tym pochowano w kurhanie żołnierzy z I wojny światowej i oznakowano krzyżem łacińskim, co wskazuje, że pochowani tu są żołnierze armii austro-węgierskiej. Kurhan umiejscowiony jest w czole wydmy opadającej stromo w kierunku Kozienic. Groby znajdują się 500 m na zachód od istniejącej już wówczas w Katarzynowie leśniczówki. (Istnienie budynku o nazwie „Jägerhaus” – leśniczówka jest potwierdzone w ówczesnych archiwaliach).

5.2 Stanisławice, oddz. 6 a

GPS: 51°33'23.4"N 21°31'08.6"E

Bezimienna mogiła żołnierzy z okresu I wojny światowej 1914/1915.

5.3 Stanisławice, oddz. 55 n

GPS: 51°33'34.9"N 21°25'59.0"E

Mogiła bezimienna żołnierza 31. Pułku Strzelców Kaniowskich z września 1939 r.

6.1 Kociołki, oddz. 9 d

GPS: 51°32'12.5"N 21°32'30.8"E

Cmentarz umiejscowiony w czole wydmy opadającej stromo w kierunku wschodnim w miejscu fortyfikacji związanych z przebiegającą tędy linią frontu z października 1914 r. Na cmentarzu pochowano 402 żołnierzy armii rosyjskiej i austro-węgierskiej w 2 dużych grobach masowych oraz kilkunastu pojedynczych.

Tu pochowano również partyzanta z II wojny światowej Michała Gumińskiego. Na wzniesieniu mur z czerwonej cegły i tablica z napisem:

P.POR. Michał Gumiński ps. „Cezar” organizator i D-ca jednego z pierwszych Oddz. Partyzanckich A.K. Insp. Radom. Zginął 24.II.1944 roku w gajówce Kobyli Las. Koledzy z A.K.

GPS: 51°31'56.0"N 21°31'44.8"E

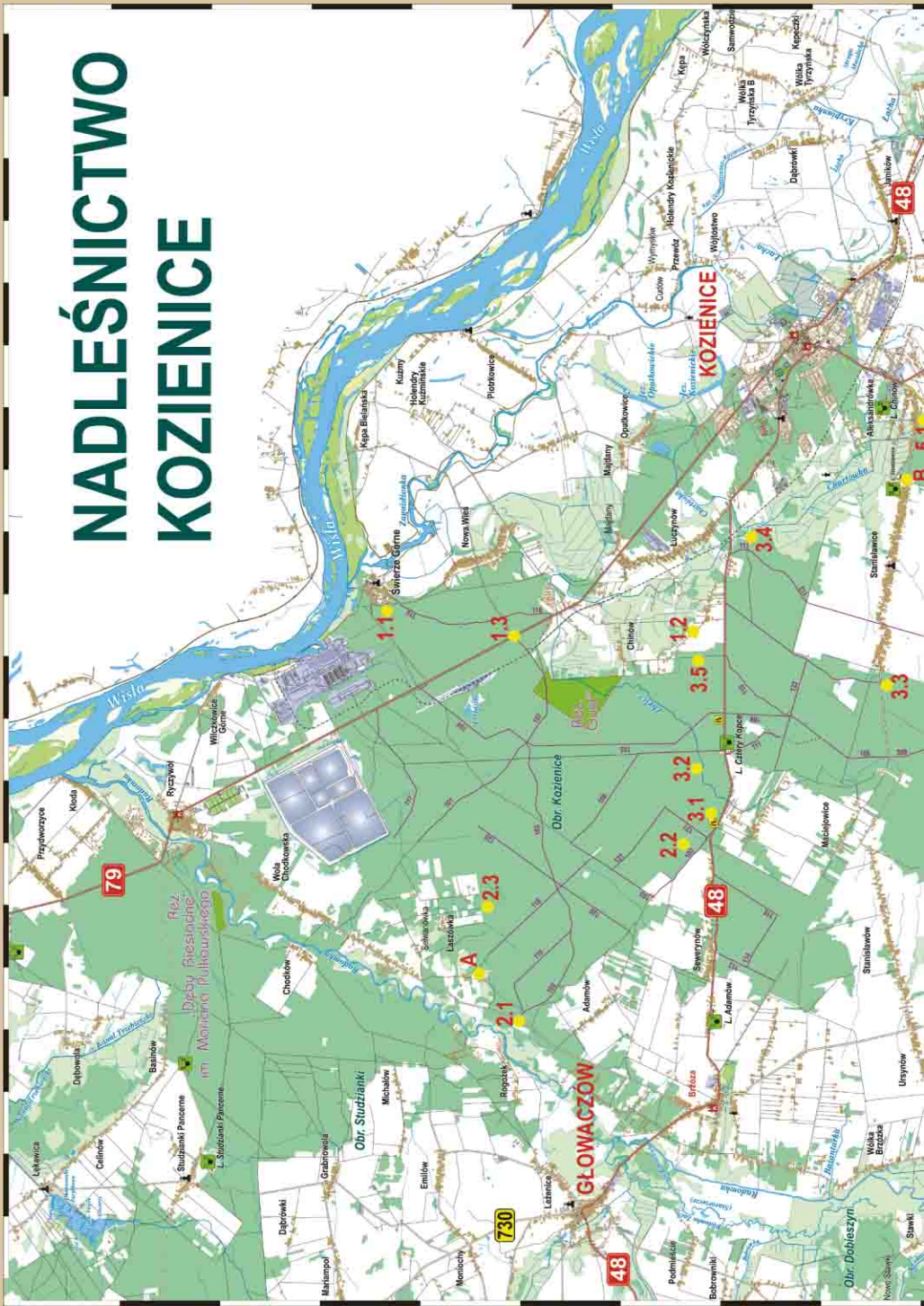
Miejsce po byłej osadzie leśnej tzw. Kobylińska.

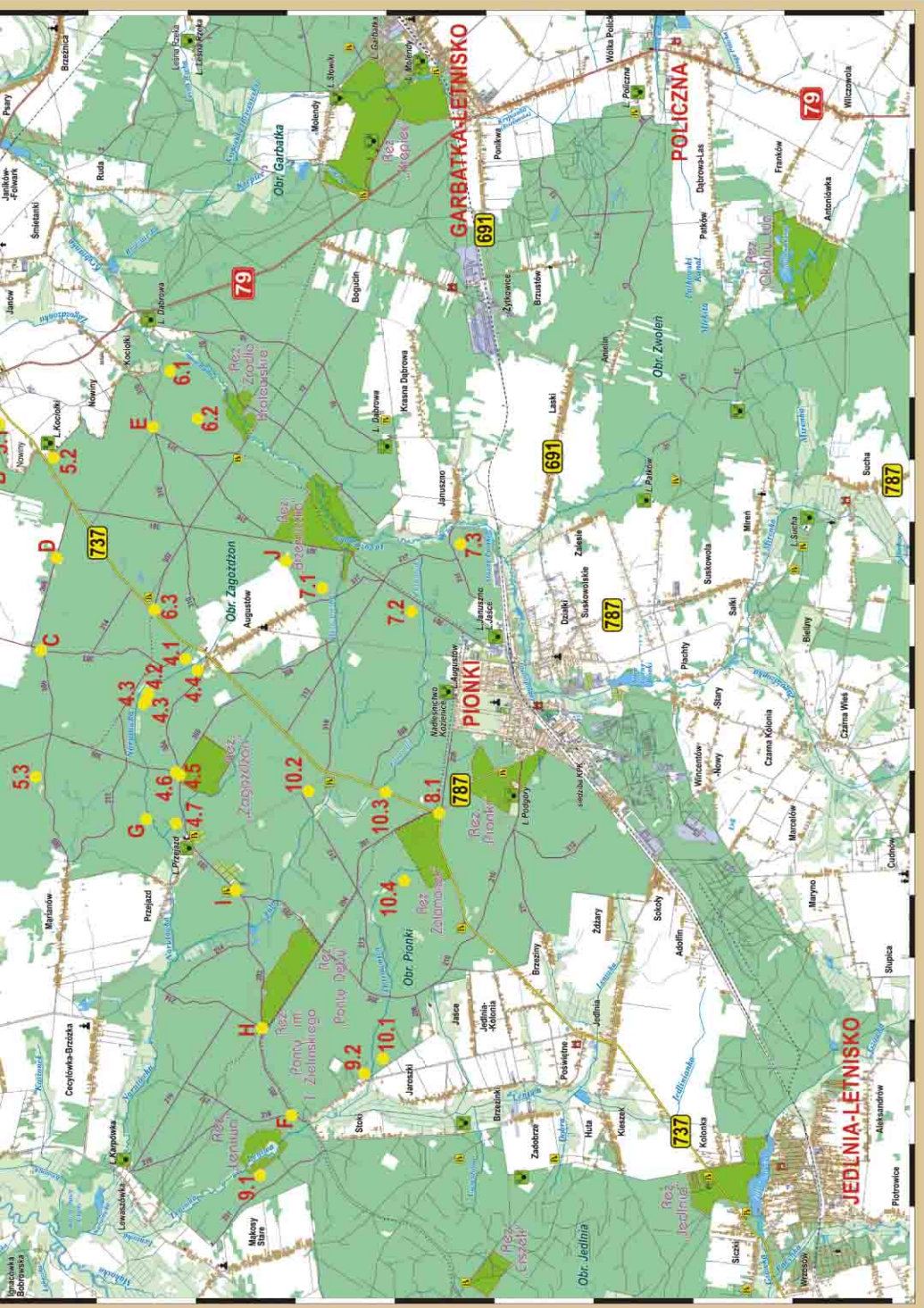
Tablica pamiątkowa o treści:
24 lutego 1944 roku podczas tragicznego w skutkach incydentu zginął w gajówce Kobyli Las k/Kociołek ppor. Michał Gumiński pseudonim „Cezar”. Przed wojną ppor. Michał Gumiński „Cezar” służył w Wojsku Polskim w naziemnej obsłudze lotnictwa. Jak wielu mężczyzn, w 1943 roku musieli się ukrywać przed Niemcami. Oddział Armii Krajowej ppor. Gumińskiego powstał w czerwcu 1943 r., liczył najpierw około 34 partyzantów, a maksymalnie 120 ludzi. Początkowo oddział „Cezara” przeprowadzał akcje zaopatrzeniowe w Radomiu dla polskiego podziemia, ale od września 1943 roku odbył kilka starć zbrojnych z Niemcami. W końcu 1943 roku przeprowadził akcję dywersyjną w majątku Pakosław gminie Iłża. Ppor. Michał Gumiński „Cezar” zginął 24 lutego 1944 roku w gajówce Kobyli Las i został pochowany na ww. cmentarzu przy wsi Kociołki.

Historię śmierci „Cezara” oraz akcje partyzancie zostały opisane w książkach pt. „Pierwsza Kadrowa” Inspektoratu Radomskiego AK, którego autorem jest Marek Wierzbicki, Pionki-Warszawa 1994, oraz wspomnienia Dowódcy Oddziału Partyzanckiego BCH Józefa Abramczyka ps. „TOMASZ” w książce pt. „Partyzanci z Kozienickiej Puszczy”, Warszawa 1971.

NADLEŚNICTWO KOZIENICE

GARBATKA-LETNISKO

POLICZNA

PIONKI

JEDLNIA-LETNISKO

A B C D E F G H I J

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

GPS: 51°32'23.1"N 21°28'40.9"E

Obelisk – Pomnik ku czci poległych żołnierzy 31 Pułku Strzelców Kaniowskich X Dywizji Piechoty Armii „Łódź” w dniach 14 do 18 września 1939 roku na terenie Puszczy Stromieckiej i Kozienickiej.

Obelisk ufundowany przez mieszkańców wsi Augustów i Stanisławice w 2009 r. we współpracy z Nadleśnictwem Kozienice.

*(szczegółowy opis w dalszej części niniejszego opracowania)

7.1 Augustów, oddz. 122 a

GPS: 51°30'41.4"N 21°29'01.2"E

Kurhan żołnierzy poległych w okresie I wojny światowej w latach 1914/1915 – mogiła zbiorowa.

„Czerwona figura” – miejsce mordu leśnika.

Treść tablicy to:

Przed wybuchem I wojny światowej (dokładna data nieznaną), na terenie Puszczy Kozienickiej został napadnięty i zamordowany leśnik (gajowy lub strażnik), który przewoził pieniądze z Radomia do siedziby Nadleśnictwa Kozienice mieszczącego się w Aleksandrówce. Idącego skrótem (przez las) leśnika napadnięto, kradnąc transport gotówki. Następnie napadnięty został zamordowany, a miejsce zbrodni pozostało czerwone od krwi, stąd nazwa „Czerwona figura”. Nigdy nie udało się ustalić personaliów ofiary ani sprawców okrutnego mordu. O powyższym zdarzeniu krążą jedynie ustne przekazy.

Leśnicy z Nadleśnictwa Kozienice chcąc upamiętnić to miejsce, odnowili krzyż i ustawili nową tablicę informacyjną o tym zdarzeniu. My, współcześni leśnicy, nie znamy odpowiedzi – jaką prawdziwą historię skrywa to miejsce? Przebieg wydarzeń pozostanie już na zawsze tajemnicą.

Cmentarz choleryczny z 1879 r. Kamień i tablica pamiątkowa ufundowana przez mieszkańców wsi Januszno w listopadzie 2012 r.

W XIX wieku przez Polskę przetoczyła się fala epidemii cholery, zakaźnej choroby przewodu pokarmowego. Nie potrafiono jej skutecznie leczyć, a jedynym sposobem ochrony przed nią była ucieczka z miejsca zagrożenia występowaniem „morowego powietrza”. Ludzie byli gotowi na wiele poświęceń, byleby tylko nie dać się wciągnąć w taniec śmierci. A choroba przychodziła znienacka i zabijała szybko. Tragiczne żniwo choroby pozostawiło po sobie pamiątki w postaci cmentarzyk epidemicznych, niemal zawsze zlokalizowanych na odludziu. Nad grobem najczęściej sypano niewielki kurhan – mogiłę, zwieńczoną dwuramiennym krzyżem – karawaką.

W miejscu tym spoczywają mieszkańcy okolicznej wsi: Januszno, którzy zmarli wskutek epidemii cholery. Miejsce to otoczone jest czcią i pamięcią przez okoliczną ludność oraz leśników z Nadleśnictwa Kozienice.

8.1 Pionki, oddz. 155 f

GPS: 51°31'2"N 21°25'21"E

Tablica pamiątkowa z krzyżem upamiętniająca „Akcję na Załamanku” z 12.08.1944 r. Miejsce starć bitewnych oddziału AK pod dowództwem ppor. Ignacego Pisarskiego ps. „Maria”. W starciu zginęło 15 żołnierzy niemieckich, w tym 5 oficerów, około 6 dostało się do niewoli, kilku zaś uciekło do lasu. Partyzanci zaatakowali kolumnę łącznikową grupy armii „Mitte” przewożącą klucze, szyfry i mapy z dyslokacją jednostek frontu środkowego. Ww. dokumenty musiały być wyjątkowo cenne dla aliantów, ponieważ po przekazaniu ich do Londynu, w pionie wywiadu Okręgu AK „Jodła” nadano wiele odznaczeń.

9.1 Mąkosy Stare, oddz. 14 g

GPS: 51°31'20.1"N 21°19'33.1"E

W lesie za wsią Mąkosy Stare znajduje się żołnierska mogiła z okresu I wojny światowej.

Tak o tym miejscu pisał w swoich wspomnieniach, pochodzący z Mąkos Starych, Jerzy Jelonkiewicz: *Naprzeciwko połowy gruntów wsi Mąkosy w odległości około 250 metrów od granicy rowu, rozciąga się pasmo wzgórz morenowych ciągnące się aż do wsi Stoki. Na jednym ze wzniesień znajdowały się tzw. umarlaki. Umarlakami nazywano mogiłę, w której zostali pochowani żołnierze armii rosyjskiej i austriackiej polegli w czasie I wojny światowej. Mogiłą tą opiekowali się uczniowie szkolni z Mąkos.*

Opiekę nad mogiłą sprawują uczniowie Publicznej Szkoły Podstawowej w Mąkosach Starych.

9.2 Stoki, oddz. 52 d

GPS: 51°30'17.8"N 21°21'09.7"E

Mogiła żołnierza WiN plutonowego Kazimierza Bernatka ps. „Wista”, lat 22, partyzanta oddziału Tadeusza Bednarskiego „ORŁA”, poległego w walce ze stalinizmem w dniu 13.07.1946 r.

10.1 Jaroski, oddz.64 c

GPS: 51°30'06.0"N 21°21'26.6"E

Mogiła 3 gajowych zamordowanych w 1903 lub 1906 r. (dokładna data nie jest znana). Wg legendy leśnicy ci zginęli podczas transportu gotówki do nadleśnictwa z rąk nieznanymi sprawców. Nazwiska gajowych znane z przekazów ustnych to: Zieliński, Puzio i Janowski.

10.2 Przy drodze na Przejazd, oddz.100 f

GPS: 51°30'51.7"N 21°25'42.4"E

Miejsce śmierci gajowego LP Aleksandra Łubka w dniu 2.08.1932 r.
Tu zginął z ręki skrytobójcy gajowy LP Aleksander Łubek.

10.3 Przy trasie 737, oddz.125 I

GPS: 51°30'05.6"N 21°25'43.3"E

„Trzy dęby” – tablica informacyjna o treści:

Wiosną 1864 roku zostało powieszonych 17 ostatnich powstańców styczniowych, okrążonych przez Rosjan na skutek zdrady, ujętych po walce.

Opowiadanie to jednak nie znajduje potwierdzenia w historiografii powstania.

**(szczegółowy opis w dalszej części niniejszego opracowania)*

10.4 Przy „drodze na lotnika”, oddz.118 d

GPS: 51°29'53.4"N 21°24'17.7"E

Kamień upamiętniający katastrofę i śmierć lotnika podchorążego pilota Andrzeja Szelki z 1974 r.

POWSTANIA NARODOWE I MIEJSCA BITEW

Powstania narodowe rozgrywały się na znacznych obszarach ziem polskich. Na terenie Puszczy Kozienickiej zasięg ich był znaczny i mocno utrwalił się on w miejscowej historii.

Rok 1794

Armia Tadeusza Kościuszki idąc na swój ostatni bój pod Maciejowicami przemaszerowała południowym skrajem Puszczy i skorzystała z przeprawy wiślanej na Królewskim Trakcie w Świerzrach. Przemarsz ten upamiętniają nazwy wsi Tadeuszów i Kościuszków w gminie Pionki. W pobliżu wsi Maryno rośnie buk, pomnik przyrody o obwodzie 134 cm, którego miejscowa ludność nazywa „Bukiem Kościuszki”.

Rok 1831

Podczas powstania listopadowego gen. Dwernicki ze swoim korpusem przemaszerował północną częścią Puszczy, dążąc pod Stoczek, gdzie 14 lutego odniósł zwycięstwo nad dywizją rosyjskiego generała Gejsmera. W drodze powrotnej, po przekroczeniu Wisły, napotkał oddziały rosyjskie w rejonie Nowej Wsi, dotkliwie je pobił, zmuszając do ucieczki na prawy brzeg rzeki. Miejsce bitwy między Nową Wsią a Maciejowicami nosi nazwę „Łąki Rusin”.

Rok 1863

W okresie powstania styczniowego Puszcza Kozienicka dawała schronienie powstańcom (oddziały Czachowskiego, Kononowicza, Jankowskiego, Rudowskiego i Grabowskiego). Na terenie Puszczy jest wiele śladów walk powstańczych. Groby powstańców znajdują się między innymi na cmentarzu w Jedlni (zbiorowy, w kierunku wsi Jaroszki), w pobliżu kościoła w Świerzrach Górnych. W Jedlni na starym cmentarzu znajdują się anonimowe groby powstańców styczniowych oraz grób księdza Józefa Gackiego wieloletniego proboszcza, patrioty oraz uczestnika walk powstańczych.

W pobliżu wsi Jaśce w oddz. 122 h
GPS: 51°29'13.9"N 21°22'49.8"E
znajduje się pamiątkowa tablica ufundowana w 2012 r. przez Stowarzyszenie Jedlnia i Parafię pw. św. Mikołaja z Jedlni. Treść tablicy informuje o powstaniu styczniowym i bitwie pod Jaściami z 20 kwietnia 1863 r.

Osady rozsiane wśród polan i enklaw obszarów leśnych zostały spalone, a pola uprawne stratowane kopytami końskimi i zryte pociskami oraz zniszczone sprzętem bojowym. Znany jest fakt, że tartaki przerabiające drewno pozyskane w Puszczy po 1915 r. miały poważne problemy wynikające z częstego niszczenia pił na odłamkach pocisków tkwiących w drewnie. W tym czasie powrócił do okolicznych wsi i rozwinął się zawód traczy, którzy przecierali podejrzane o postrzał drewno piłami ręcznymi.

Niewielka część społeczeństwa miała świadomość, że nigdzie w Polsce w pierwszych dwu latach I wojny światowej nie wylało się tyle polskiej krwi, co tu na ziemi radomskiej. Przyczyną tej tragedii były liczne walki, przemarsze wojsk oraz fakt, że Polacy służyli w oddziałach armii rosyjskiej, pruskiej i austro-węgierskiej. Udział Polaków w I Armii Austro-Węgierskiej gen. Dankla wynosił ponad 40%, zaś w 72. Tulskim Pułku Piechoty, w składzie dywizji gen. Nowikowa (która w sierpniu i wrześniu 1914 wypierała oddziały niemieckie z ziemi radomskiej) ok. 7% żołnierzy. Niezależnie od wysokości nasycenia Polakami oddziałów armii niemieckiej, austro-węgierskiej i rosyjskiej, które walczyły ze sobą na ziemi radomskiej w 1914 i 1915 r., należy wziąć pod uwagę daninę krwi I Brygady Legionów w bitwie pod Laskami-Anielinem w październiku 1914 r. oraz Legionu Puławskiego na szlaku bojowym Pękosław - Chechły od maja do lipca 1915 r. w Puszczy Kozienickiej na polu bitwy pozostało około 50 tys. zabitych, rannych i zaginionych. Należy zaznaczyć, że na obszarze Puszczy Kozienickiej oprócz znanych cmentarzy znajduje się jeszcze znaczna liczba grobów nieobjętych identyfikacją przez austro-węgierską służbę grobownictwa wojennego. Część z nich znana jest dzisiaj pod nazwą bratnich mogił.

Na terenie Puszczy Kozienickiej znajdują się co najmniej 22 cmentarze związane z pobojuiskami leśnymi z okresu I wojny światowej. Dzielnice wojenne cmentarzy z 1914/15 w Zwoleniu i Kozienicach kryją prochy żołnierzy, którzy zginęli w działaniach wojennych w najbliższej okolicy i przywiezionych do szpitali polowych, gdzie zmarli z ran odniesionych na froncie. Ocenia się, że na wymienionych cmentarzach spoczywa ponad dziesięć tysięcy poległych, wśród nich Polacy ze wszystkich trzech zaborów w liczbie około trzech tysięcy.

Obelisk ku czci żołnierzy 31. Pułku Strzelców Kaniowskich, ufundowany przez mieszkańców wsi Augustów i Stanisławice w 2009 roku.

GPS: 51°32'23.1"N 21°28'40.9"E

Walki 31. Pułku Strzelców Kaniowskich X DP Armii „Łódź” w dniach 17-18.09.1939 r. na terenie Nadleśnictwa Kozienice obejmowały obszar obecnych leśnictw: Adamów, Cztery Kopce, Stanisławice i Augustów. Z 800 żołnierzy, biorących udział w walce, do niewoli wzięto około 350, którzy zostali rozbrowieni przez Niemców. Około 80 żołnierzy zostało zabitych lub ciężko rannych. Pozostali żołnierze rozproszyli się po lesie. „Poległych żołnierzy 31. Pułku Strzelców Kaniowskich grzebano po drodze w płytkich, wykopanych naprędce dołach i przeważnie nie starczało czasu na zrobienie i postawienie krzyża. Trasy przemarszu pułku były usiane licznymi kopczykami poległych, najczęściej „nieznanych żołnierzy”. Po wojnie zwłoki żołnierzy były ekshumowane i przenoszone na cmentarze parafialne w Głowaczowie, Ryczywole, Brzozie i Magnuszewie.

* W 1989 r. na mocy porozumienia, podpisanego w 1989 r. przez ówczesnych szefów rządów Polski i Niemiec: Tadeusza Mazowieckiego i Helmuta Kohla, ekshumacją i przenoszeniem na cmentarze wojenne szczątków żołnierzy zajmowała się Polska Fundacja Pamięć oraz Niemiecki Narodowy Związek Opieki nad Grobami Wojennymi. Sprawę uregulował ostatecznie polsko-niemiecki traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 r. Zgodnie z zawartym porozumieniem, napisy na niemieckich grobach żołnierskich w Polsce nie mogą informować o stopniach wojskowych i formacjach, do których należeli polegli. Według szacunków warszawskiej Fundacji Pamięć, od lat 90. w Polsce ekshumowano i przeniesiono na cmentarze wojenne szczątki ponad 160 000 żołnierzy niemieckich. W Polsce znajduje się trzysta niemieckich cmentarzy wojennych, gdzie trafiają szczątki żołnierzy, ekshumowanych z różnych miejsc pochówku.

Najbliżej położony od terenu Puszczy Kozienickiej tego typu cmentarz znajduje się w miejscowości Polesie w pobliżu drogi krajowej nr 12 (Radom-Lublin). Prawdopodobnie tam złożono szczątki żołnierzy Wehrmachtu ekshumowanych w latach 90. ubiegłego wieku z terenu Nadleśnictwa Kozienice.

Cmentarz żołnierzy niemieckich w Polesiu, poległych w czasie II wojny światowej, tworzony był w latach 1996-2000 przez Ludowy Niemiecki Związek Opieki nad Grobami Wojennymi (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. – więcej informacji na <http://www.volksbund.de/pl/volksbund.html>). Teren pod jego budowę udostępnił rząd polski, zaś w utrzymaniu cmentarza pomagają młodzi ludzie z całej Europy, przybywający tutaj w czasie organizowanych obozów młodzieżowych. Jest to jedyny na Lubelszczyźnie niemiecki cmentarz z okresu II wojny światowej,

a na jego teren przywożone są szczątki ciał żołnierzy odnalezionych także na Mazowszu. Początek poszukiwań rozproszonych mogił żołnierzy niemieckich oraz przenoszenie ich szczątków na cmentarze zbiorowe niemiecka organizacja rozpoczęła w latach 90. Otwarcie i poświęcenie cmentarza odbyło się w dniu 7 października 2000 r., a do 2010 r. cmentarz był miejscem spoczynku dla niemal 21 000 osób. Docelowo ma być na nim pochowanych 27 000 żołnierzy. Na ogromnym terenie o pow. 3 ha rozmieszczone są w grupach po trzy krzyże. Natomiast przy placu centralnym na kamiennych tablicach widnieją imiona, nazwiska oraz daty urodzenia i śmierci zidentyfikowanych poległych. Przy głównej bramie znajduje się kaplica cmentarna.

(źródło: <https://dziennikzachodni.pl/laduniuk-polesie-niemiecki-cmentarz-wojenny-zdjecia/ar/919933>)

MIEJSCA KULTU

Leśnictwo Adamów

Kapliczka św. Huberta – kapliczka ufundowana w 2002 r. przez Koło Łowieckie „Pobudka”.

Leśnictwo Stanisławice

A Sosna w oddz. 1 („choica” – „drzewo pożegnania”, dawniej żywa sosna, rosnąca w granicy wsi, dzisiaj pamiątka dawnej tradycji w postaci zakonserwowanej kłody; w tym miejscu zatrzymywały się konduktu pogrzebowe idące ze Stanisławic na cmentarz kozienicki, aby zmarły mógł po raz ostatni pożegnać swoją wieś).

B Kapliczka przy drodze tzw. wygonie – ufundowana przez mieszkańców wsi Stanisławice.

C Kapliczka przy drodze – granicy terenów leśnych lasów prywatnych i państwowych wsi Stanisławice.

Leśnictwo Kociołki

Krzyż na sośnie przy drodze z Augustowa do Kociołek, tzw. drodze obrazikowej. Z ustnej historii przekazywanej przez miejscową ludność krzyż zawieszono na sośnie w okresie powojennym.

Leśnictwo Karpówka

Kapliczka św. Tekli

– kapliczka odtworzona i ufundowana przez leśników Nadleśnictwa Kozienice w 2018 r.

Leśnictwo Augustów

Kamień upamiętniający miejsce pobytu i polowania w Puszczy Kozienickiej Prezydenta RP Gabriela Narutowicza.

Leśnictwo Przejąd

Kapliczka św. Franciszka – patrona ochrony przyrody. Kapliczka ufundowana przez leśników z Nadleśnictwa Kozienice w 2006 r. z okazji 400-lecia utworzenia „Ekonomii Królewskiej” w Kozienicach.

Kapliczka św. Jana Gwalberta – patrona leśników. Kapliczka ufundowana przez Nadleśnictwo Kozienice 12.07.2012 r.

LEŚNY PRYZSTANEK HISTORIA

J

Leśnictwo Kociołki, oddz. 95 i

GPS: 51°31'02.9"N 21°29'29.4"E

W pobliżu wsi Augustów, w sercu Puszczy Kozienickiej, w 2017 r. powstał Przystanek Historia Centrum Edukacyjnego Instytutu Pamięci Narodowej. Jest to pierwszy tego typu obiekt w Polsce, który został otwarty w lesie. To wspólna inicjatywa Instytutu Pamięci Narodowej, Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej oraz Nadleśnictwa Kozienice. Puszczańskie dukty i przesieki w czasie II wojny światowej oraz zbrojnego podziemia antykomunistycznego przemierzały liczne oddziały partyzanckie. Aby pamięć o tych bohaterach i ich czynach nie zginęła w otchłani współczesnej niepamięci, w starej gajówce zorganizowano ekspozycję historyczną dla celów edukacyjnych, w tym kształtowania postaw patriotycznych wśród młodzieży oraz nauki historii poprzez różnorakie zajęcia praktyczne. W tym miejscu autentycznych wydarzeń historycznych, uczestnicy zajęć mają możliwość praktycznego zapoznania się z działalnością partyzancką w lasach. Leśny Przystanek Historia IPN to jedyne takie miejsce edukacji historycznej w Puszczy Kozienickiej.

Niniejsze opracowanie zawiera informacje i cytaty z:

- Lasy nasiąkłe krwią – Bogumił Józef Serdelski
- Partyzanci Puszczy Kozienickiej – „Tomasz” Józef Abramczyk
- Pierwsza Kadrowa Inspektoratu Radomskiego AK – Marek Wierzbicki
- SZLAK BITEW, POTYCZEK I MIEJSC PAMIĘCI NARODOWEJ GMINY KOZIENICE
– Krzysztof Zajac
- Program Ochrony Przyrody i Wartości Kulturowych w Nadleśnictwie Kozienice
na okres 01.07.1995-31.12.2000
- Monografia Puszczy Kozienickiej – praca zbiorowa
- Historia Puszczy Kozienickiej do połowy XIX wieku – Ryszard Zaręba
- Dziennik Zachodni – „Ładuniuk: Polesie. Niemiecki cmentarz wojenny” (dane ze strony internetowej)
- Miejsca Pamięci Narodowej w Gminie Jastrzębia opracował Wojciech Ćwierz, wydawca:
Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Wsi Bartodzieje 2013

Pomiary GPS – Michał Mamcarz

Zdjęcia: Michał Mamcarz, Lidia Zaczyńska

Tekst: Lidia Zaczyńska, Tomasz Sot, Artur Mazur

Konsultacje historyczne – Nadleśnictwo Kozienice serdecznie dziękuje za pomoc
Panu prof. Markowi Wierzbickiemu

Wydawca:

Nadleśnictwo Kozienice

Opracowanie graficzne: Renata Maj

Realizacja:

DTPsystem

Kozienice – ul. Piękna

dtpkozienice@wp.pl

tel. 48 614 95 51

ISBN: 978-83-952652-0-4

*tylko w polu
biały krzyż,
nie pamięta już,
kto pod nim śpi...*

słowa: JANUSZ KONDRATOWICZ